

פרקים א'-ב' - היחס בין אהבת הדוד לאהבת

הרעיה

ר' דוד סבתו

בשיעור הקודם עסקנו בחטיבה הראשונה של פרק א' (פסוקים ב'-ח'), בשיעור זה נתבונן בחלקו השני של פרק א' וכן בפרק ב'. נתבונן תחילה בחלקו השני של פרק א' (פסוקים ט'-י"ז), שגם בו ישנם שלושה שירים:

- (ט) לְסִסְתִי בְרַכְבֵי פְרָעָה דְמִיתִיךָ רַעֲיָתִי: (י) נָאוּ לְחַיִיךָ בְּתָרִים צְנֹאֲרֶךָ בְּחֲרוּזִים: (יא) תּוֹרִי זָהָב נַעֲשֶׂה לָךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף:
- (יב) עַד שֶׁהִמְלִיךָ בְּמִסְבּוֹ נְרָדִי נִתַּן רִיחוֹ: (יג) צְרוֹר הַמֶּר דּוֹדִי לִי בֵּין שְׂדֵי יְלִין: (יד) אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי: ס
- (טו) הִנֵּךְ יָפָה רַעֲיָתִי הִנֵּךְ יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים: (טז) הִנֵּךְ יָפָה דּוֹדִי אֶף נְעִים אֶף עֲרֻשְׁנוֹ רַעֲנָנָה: (יז) קְרוֹת בְּתִינוֹ אֲרָזִים רַהֲיִטְנוּ בְּרוֹתִים:

פסוקים ט'-י"א מתארים דימויים מעולם הפאר והתכשיטים, ואילו פסוקים י"ב-י"ד מתארים דימויים מעולם הצומח. נראה שיש שיר אחד עם שני צדדים. לראשונה, מובא דיאלוג בין הרעיה לבין הדוד. כל צד מדמה את הצד שני למשהו אחר.

פסוקים ט'-י"א הם דברי הדוד לרעיה. הדימוי הבסיסי השוזר את שלושת הפסוקים הוא הפאר וההדר. "לְסִסְתִי בְרַכְבֵי פְרָעָה דְמִיתִיךָ רַעֲיָתִי" - דימוי של סוסה רומז למשהו אצילי. ריבוי הסוסים נקשר למצרים, וכן איסור ריבוי הסוסים של המלך הוא שמא ישיב את העם מצרימה. "נָאוּ לְחַיִיךָ בְּתָרִים צְנֹאֲרֶךָ בְּחֲרוּזִים" - עולם הדימויים הוא עולם התכשיטים. 'תורים' - כבר בשיר השירים תור משמעותו ציפור, ולכן יש מפרשים שמדובר בתכשיט דמוי ציפור, ויש אחרים שמפרשים שמדובר בתכשיט מסוים ולא בהכרח בצורת תור. "תּוֹרִי זָהָב נַעֲשֶׂה לָךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף" - התורים הם תורי זהב, וכנראה שהחרוזים הם הנקודות, שהן מכסף. סמלי השלטון המובהקים - כסף, זהב וסוסים - שאנו מכירים מאיסורי המלך, הם הדימויים שבהם מדמה הדוד את הרעיה.

"צְרוֹר הַמֶּר דּוֹדִי לִי בֵּין שְׂדֵי יְלִין: אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי" - כאן הרעיה מדמה את הדוד, אך עולם הדימויים שונה. לא זו בלבד שמדובר בדימויים מעולם הצומח, אלא גם דימויים של בשמים. יש גם הקשר גיאוגרפי - כרמי עין גדי. 'כרם' הוא מונח רחב, ולפעמים גם מתייחס למקום גידול. 'אשכל הכופר' הוא כנראה צמח החינה. לצמח זה אין רק ריח טוב, אלא גם הקשר חברתי שלרוב משתמשים בו בנישואים וחתונה.

המפתיע הוא הפער בין שני סוגי הדימויים. עולם הדוד הוא עולם הפאר ועולם הרעיה הוא כפרי וטבעי. אין מדובר בשפת דימויים שונה, אלא על שני עולמות שונים שכל אחד מגיע ממנו. אין מדובר רק בקשר בין שני אוהבים, אלא קשר בין מלך לבין הרעיה הפשוטה, הכפרית.

"עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמַסְבוֹ נִרְדֵּי נֶתַן רִיחוֹ" - מי אומר פסוק זה? לכאורה, נרד הוא סוג של צמח בושם. מאידך, גם המלך נזכר בפסוק זה. הפירוש הפשוט הוא 'עד שהמלך' - בזמן או במקום שהמלך נמצא, הנרד, הריח, נותן את ריחו. הבושם נותן את ריחו עד למקומו של המלך. לפי זה, המדברת היא הרעיה. אולי ריח זה מגשר על הפער בין הדוד לרעיה, שהנרד מגיע עד למלך שנמצא במסבו. חז"ל מפרשים פסוק זה על המשבר, שהמלך נמצא בארמון ו"נתן ריחו" הכוונה לריח רע, לפי זה גם פסוק זה ממשיך ומתאר את הפער שמודגש בפסוקים אלו.

המלך מתאר את הרעיה בתיאור יופי חיצוני. הרעיה אינה מתארת את יופיו החיצוני של המלך, אלא מדגישה "דודי לי". אם המלך מתאר בצורה יותר אובייקטיבית ומרוחקת, הרעיה מתארת את המלך בקירבה יתרה. היחסים ביניהם לא סימטריים. הרעיה מנסה להגיע רחוק יותר מהמלך.

השיר הבא מופיע בפסוקים ט"ו-י"ז, וגם הוא בעל מבנה דומה - תיאור של הדוד ותיאור של הרעיה. אולם, אין סימטריה בין שני החלקים. הדוד מתאר את הרעיה מבחינת היופי וכך גם הרעיה את הדוד, אך היא ממשיכה ואומרת: "אַף נָעִים אָף עֲרֹשְׁנוּ רַעֲנָה: קְרוֹת בְּתִינוּ אֶרְזִים רְהִיטְנוּ בְרוֹתִים". הרעיה כבר מדברת "עלינו", בלשון רבים. 'ערשנו' - אפשר שמדובר בערש, המיטה, או שמדובר במקום מיוחד לחתנים, בערבית חתן נקרא 'עריס'. אחרי מקום החתונה, הרעיה מדברת על הבית. 'רהיטנו' היא מילה יחידאית בתנ"ך, וברור שאין הכוונה לכלי בית. 'ברותים' הוא ברושים, והוא מקביל ל'ארזים'. לפי זה 'רהיטנו' מקביל ל'קורות בתינו', וכנראה שהמילה היא בארמית.

נעבור כעת לפרק ב', נתבונן תחילה בפסוקים א'-ז'. בפסוקים אלו יש שני שירים אך יש ביניהם קשר מסויים:

- (א) אֲנִי חֲבַצְלֵת הַשָּׂרוֹן שׁוֹשְׁנַת הָעֵמְקִים: (ב) כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבְּנוֹת: (ג)
כְּתַפּוּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר כֵּן דֹדִי בֵּין הַבְּנִים כְּצֵלוֹ חֲמֵדָתִי וְיִשְׁכַּבְתִּי וּפְרִיּוֹ מִתּוֹךְ לְחֹכִי:
(ד) הִבְיָאֲנִי אֶל בֵּית הַיַּיִן וְדָגְלוּ עָלַי אֲהָבָה: (ה) סִמְכוֹנִי בְּאֲשֵׁישׁוֹת רַפְדוּנִי בְּתַפּוּחִים כִּי חוֹלַת
אֲהָבָה אָנִי: (ו) שְׁמָאֲלוֹ תַחַת לְרֵאשֵׁי וַיִּמְיֵנוּ תַחֲבֹקְנִי: (ז) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם
בְּצִבְאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם תַּעֲרִירוּ וְאִם תַּעֲזֹרְרוּ אֶת הָאֲהָבָה עַד שֶׁתַּחֲפֹץ: ס

"אני חבצלת השרון שושנת העמקים" - הרעיה מדמה עצמה לשושנה (לא מדובר בשושנה שאנו מכירים כיום, לא מדובר בפרח עם קוצים, אלא פרח השושן הצחור שהוא לבן בתוך שדה קוצים). "כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות" - הדוד משתמש בדימוי של השושנה, אך מוסיף עליו ומבחין בין הרעיה לשאר הבנות. הרעיה מגיבה גם בהבחנה: "כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים". כבר ציינו שהאהבה לדוד היא אהבה כללית שאינה מיוחדת רק לרעיה - "על כן עלמות אהבוך" [א, ג]. לראשונה, יש הבחנה משני הצדדים. הרעיה אינה סתם עוד עלמה, אלא היא שושנה שנבדלת מסביבתה. כנגדו, אומרת הרעיה שהדוד הוא כתפוח בין עצי היער, ופירושו שהדוד דומה לעץ מאכל ביחס לעצי סרק.

הביטוי אהבה בתנ"ך קשור לייחוד - כפי שנאמר לאברהם אבינו: "את יחידך אשר אהבת" [בראשית כב, ב]. הרמב"ם קושר בין שמע ישראל (הצהרת הייחוד) לבין שיר השירים, וכך גם מצאנו בפשט הפסוקים, שהרי מיד לאחר הפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" [דברים ו, ד], מופיע הציווי על האהבה: "ואהבת את ה' אלהיך" [שם ה]. בכמה מקומות אהבה פירושה התמסרות. אם אין התמסרות, האהבה אינה שלמה, אי אפשר לאהוב גם את זה וגם את זה. אהבה דורשת התמסרות מוחלטת, ייחוד ואהבה קשורים זה בזה בהכרח. ההבחנה של שני הצדדים הופכת את הקשר ביניהם לקשר של אהבה.

אף על פי שיש דימויים הדדיים, הרעיה מוסיפה גם כאן ואומרת: "בְּצִלּוֹ חֲמֻדָּתִי וַיִּשְׁבְּתִי וּפְרִיּוֹ מִתּוֹק לְחֵפִי". הקשר אינו רק משהו חיצוני אלא גם בצלו ישבתי ופריו - המפגש - מתוק לחכי.

בשלושת השירים האחרונים יש דיאלוג בין הדוד לרעיה, אך יש גם פער ביניהם. כמו כן, יש התקדמות בשלושת השירים מתיאור של יופי חיצוני ועד הייחוד.

בפסוקים ד'-ז' ישנו שיר שעומד בפני עצמו, ובו רק הרעיה מדברת. הביטוי המרכזי בשיר הוא "אהבה", והוא חוזר שלוש פעמים. אם בפעם הקודמת שהמילה אהבה נזכרה דובר על כל העלמות, כאן מדובר על אהבה מיוחדת של הרעיה.

"הִבְיֵאֲנִי אֶל בֵּית הַיַּיִן וְדַגְלוּ עָלַי אֲהָבָה" - פסוק זה מזכיר את השיר הראשון - "הביאני המלך חדריו". את הביטוי "דגלו עלי" יש מפרשים מבטו. "סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני" - האהבה היא מצד הרעיה, אך יש תיאור מיוחד של "חולת אהבה". 'סמכוני' - תחזקו אותי באשישות ובתפוחים משום שהאהבה לא מאפשרת לה לתפקד. אשישות ותפוחים - יש המפרשים שהכוונה היא למיני מאפה, ויש מפרשים פירות: ענבים ותפוחים. הכוונה היא לדברים שאמורים לחזק. התפוח סימל את הדוד, והאכילה מבטאת את האהבה. התרופה לאהבה היא 'רפדוני בתפוחים', כלומר, לממש אותה, ולא להתרחק ממנה.

מאפיין נוסף של השיר הוא חסרונו של הדוד. אמנם הרעיה אומרת: "שְׁמָאלוֹ תַחַת לְרֵאשִׁי וַיְמִינִי תַחֲבֹבְנִי", אך כנראה שהפסוק אינו תיאור ריאלי, וכך מפרש ר' יוסף קרא שמדובר בחלום. הראיה שמדובר על חלום נמצאת בפסוק הבא: "הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם תַּעֲרִוּוּ וְאִם תַּעֲוֹרְרוּ אֶת הָאֲהָבָה עַד שֶׁתִּחַפֵּץ". השיר מתאר אהבה חזקה אך הוא לא ממומש. את השבועה נפגוש עוד פעמיים בשיר השירים, וכנראה שנוסף על הקירבה הגדולה יש מחסום שעוצר את האהבה. "עד שתחפץ" עד שתגיע זמנה ותבשיל. הרעיה מבינה את ההגבלה והיא נשבעת להמתין עד שהאהבה תחפץ.

נתבונן כעת בחלקו האחרון של פרק ב' (פסוקים ח'-י"ז). חלק זה הוא שיר אחד ארוך, והראיה לכך היא המסגרת האחידה של השיר, השיר מתחיל ב: "דומה דודי לצבי", ומסתיים ב"דמה לך דודי לצבי". שיר זה מיוחד בכך שזהו השיר הראשון שמתאר סיפור.

(ח) קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות: (ט) דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים: (י) ענה דודי ואמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך: (יא) כי הנה הסתו הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו: (יב) הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: (יג) התאנה חנטה פניה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך: ס (יד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאנה: ס (טו) אֶחְזוּ לְנוּ שׁוֹעֲלִים שׁוֹעֲלִים קִטְנִים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמֹדֵר: (טז) דודי לי ואני לו הֲרַעָה בְּשׁוֹשְׁנִים: (יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בְּתָר: ס

"קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" - תיאור של דוד שבא במהרה, מקפץ. "דומה דודי לצבי או לעפר האילים" הרעיה חוזרת ומדמה אותו לצבי משום שהוא מקפץ, כצבי. הדוד קפץ ותהקדם ובסופו של דבר גם הגיע: "הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים" - לא רק שהוא הגיע אלא שהוא גם רוצה להיכנס. "ענה דודי ואמר לי קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך" - כעת הדוד מוסיף תארים - רעייתי יפתי, ואומר לה ללכת. "כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו" - 'סתיו' בתנ"ך הוא חורף. הדוד

פונה לכל החושים - חוש הראיה, חוש השמיעה, חוש הריח - "הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה וְהַגְּפָנִים סְמָדָר נָתְנוּ רִיחַ קוֹמֵי לָךְ רַעֲיָתִי יָפְתִי וְלִכִּי לָךְ" - כל החושים מעידים על כך שהגיע זמן הפריחה. כמעט ואין תיאורי טבע בתנ"ך, וכאן ישנו תיאור מפורט של אביב בארץ ישראל. הדוד אומר לה לצאת החוצה, האביב הגיע - הגיע הזמן לצאת החוצה. יש קול, מראה וריח, הטבע מתחדש ומתעורר.

אך הדוד לא מדבר רק על היציאה לטבע, הוא רוצה גם לראות ולשמע אותה - "יֹנְתִי בְּחֻגֵי הַפְּלֵעַ בְּסֶטֶר הַמְּדַרְגָּה הָרְאִינִי אֶת מְרֵאֵיךְ הַשְּׁמִיעִינִי אֶת קוֹלְךָ כִּי קוֹלְךָ עָרֵב וּמְרֵאֵיךְ נְאֻה" - הדוד צריך לפנות שוב לרעיה, כנראה שהיא לא יוצאת לאחר הקריאה הראשונה. היונה לא יוצאת מחגוי הסלע, והוא קורא לה לצאת. הדוד אומר 'הראיני את מראיך' כנגד 'הנצנים נראו בארץ', וכן 'השמיעיני את קולך' כנגד 'קול התור נשמע בארצנו'. הטבע מוציא את מראות הפריחה וקולות הפריחה, והדוד רוצה שגם הרעיה תצא. הרעיה סגורה בביתה ואינה משתתפת בתהליך ההתעוררות. הקריאה אינה לצאת למקום מסוים, אלא פשוט לצאת. החושים השונים, השמיעה, הראייה, הריח - אמורים לגרום לרעיה לצאת, לפרוח, לצאת לחיים.

עד עתה הרעיה הייתה הפעילה, ולראשונה הדוד הוא הפעיל. ולכן תגובתה מפתיעה: "אֶחְזָז לָנוּ שְׁוֹעֵלִים שְׁוֹעֵלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדָר" - תשובת הרעיה היא שהזמן לא מתאים, משום שהכרמים 'סמדר', לא בשלים. הדוד משתמש בסמדר כדי להוכיח שהתחילה הפריחה, ותגובת הרעיה היא שאומנם יש פרחים אך אין פרי. מהפסוק עולה תחושה שישנה גם סכנה, השועלים אוכלים את הענבים בכרם. דווקא בעת ההבשלה והפריחה יש סכנה. אם הרעיה תצא בעת הזאת, יש סכנה שהכרם תיפגע.

"דוֹדִי לִי יֶאֱנִי לוֹ הָרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים" - הרעיה אינה מוותרת. "עַד שְׁיִפּוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצִּלְלִים סֹבַדְמָה לָךְ דוֹדִי לְצִבִּי אוֹ לְעֶפְרַיִם הָאֵילִים עַל הַרִי בְּתַר". 'ונסו הצללים' - כאשר השמש נמצאת במרכז הרקיע. השיר נגמר ב'סוב'. השיר פתח בהגעת הדוד ומסתיים בקריאת הרעיה שיסתובב ויחזור כי הזמן לא הגיע.

אפשר לזהות מהלך מסויים בשירים האחרונים. רש"י, בעקבות דברי חז"ל במדרש, מנסה לספר את סיפורו של עם ישראל דרך שיר השירים. ברובד הלאומי, העם לפעמים רוצה להקדים את הקץ ולדחוק את השעה, שדברים יקרו יותר מהר, ולפעמים כשהדוד מגיע יש משהו שעוצר ומגביל. יש זמנים שיש בהם מרחק וצריך לדעת להגביל, ויש זמנים שהם עת רצון. חז"ל מפרשים את השיר האחרון על יציאת מצרים שהקב"ה זירז את הקץ והוציא את עם ישראל. התיאור של האביב מתאים לאביבו של עם ישראל, שמתרחש בחודש האביב. גם בשלב זה יש עיכוב מסוים, שועלים, יש מפרשים שמדובר ברשעים של דור המדבר. לעיתים, כשמגיע הקץ, יש עיכוב מסוים מלמטה שהרעיה מודעת אליו והיא אינה יכולה להתפנות במלא כוחה.

למה משתמשת המגילה בדימוי המיוחד של האביב בהקשר של המפגש בין הדוד לרעיה? יהודה פליקס כתב ספר על שיר השירים מנקודת מבט של חוקר נוף וזיאולוגיה. לאילים יש תקופה אחת מסוימת בשנה שבה נקשרים זה בזה. הוא מתאר שבמהלך תקופת המפגש הם אינם מתקרבים מיד אלא רודפים אחד אחרי השני לזמן ממושך. כמו כן, האילים נאמנים מאוד לבני זוגן. בנוסף, יש רמזים לשם ה' - צבאות ואילות.

מצד אחד יש מגמה חזקה של הרעיה לכל אורך הדרך, ומצד שני יש נסיגה ברגע המכריע. המגילה רוצה ללמד שהזיקה בין האדם לאלוקיו או בין העם לאלוקיו אינו גרף חד משמעי בעל כיוון אחד, אלא בעל עליות וירידות משני הצדדים. לפעמים הדוד רחוק יותר מהרעיה, ולפעמים כשהדוד רוצה להתקרב הרעיה אינה מספיק בשלה. זה הקושי הגדול והטרגדיה הגדולה של שיר השירים שמלא בגעגוע אך יש בו מעט מאוד מפגשים. שיר השירים הולך ופורט את המגבלות, הקשיים, וכן מתי למרות הכל אפשר להתגבר עליהן ולהגיע למפגש.